

EL RECEPTOR EN EL TEXT: EL VOCATIU¹

Maria Josep CUENCA
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

La comunicació no es pot entendre sense l'existència activa o activable d'un emissor i d'un receptor, independentment del fet que l'emissor o sobretot el receptor de vegades no siguin identificables amb una persona o grup concrets. La importància de l'emissor —l'egocentrisme del llenguatge— és innegable i per això ha atret l'atenció dels estudiosos de les llengües; en canvi, el receptor ha quedat sempre més desdibuixat i no ha captat tant l'atenció dels lingüistes. En aquest treball, ens ocupem d'una de les marques més explícites de la presència del receptor en el text: el vocatiu.

El concepte de vocatiu és, com el d'interjecció (*vid.* Cuenca 1996: cap. 7), una d'aquelles herències de les gramàtiques grecollatines que ha passat a les gramàtiques romàniques, on no ha trobat un lloc adient. En llatí, el vocatiu era un dels casos que adoptaven els noms i, per tant, tenia una marca morfològica de flexió nominal. No és així en català i en les llengües romàniques en general, on l'identifiquem per la pronúncia i la funció.² Aquest fet, junt amb la denominada «omissibilitat» des del punt de vista gramatical i semàntic (Bañón 1993: 14) —que no respon, però, a un caràcter espuri des del punt de vista pragmàtic— expliquen la poca atenció que han rebut els vocatius.³ Des d'una anàlisi pragmàtica, per contra, el vocatiu té una im-

1. Aquesta investigació forma part de la realitzada pel grup de recerca LINK (Generalitat Valenciana, ref. GR2000-202) i de les xarxes temàtiques «Sintaxi» (2000XT 00065) i «Coneixement, llenguatge i discurs especialitzat» (2001XT00032) de la *CIRIT* (Generalitat de Catalunya). Vull agrair al Gabinet de Didàctica de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya i especialment a Rosa Artigas, com a coordinadora del projecte Tipotext, l'ajut que m'han prestat en el material per a fer aquest estudi i en la posterior revisió del manuscrit. També agraeixo la contribució de Lluís Payrató a la millora de l'article.

2. En portuguès es manté una marca específica del vocatiu, la interjecció *ó*, que pot precedir els noms propis en funció de vocatiu i generalment ho fa quan tenen un valor apel·latiu pur (*O Maria, venha cá!*). Aquesta forma, existent en llatí, es documenta també en català sota el lema *o* o bé *oh*, amb pronúncia de *o* tancada, i també sota el lema *o*, pronunciat com a *o* oberta (cfr. Alcover & Moll 1983). Segons Alcover i Moll (1983), la primera forma («Acostant-se a ella, dix-li: O, Anna», I. de Villena, *Vita Christi*) prové de la interjecció de vocatiu llatina *oh*, mentre que la segona («O Josep», «O de la barca») podria provenir de l'imperatiu llatí *audi* 'escolta'. Hem de constatar, però, que aquest ús no és viu (*o* ho és poc) en català, com demostra el fet que els exemples del diccionari són de la llengua clàssica, majoritàriament. Sobre la pronúncia dels vocatius, vegeu Prieto (2002: 459-460).

3. Bona mostra d'aquesta concepció gramatical del vocatiu és la caracterització que en fa Badia (1994), en el breu apartat que hi dedica (10 línies i tres exemples, p. 421-422), una gran part del qual citem a continuació:

portància cabdal com a marca explícita del receptor, juntament amb els dítctics i, entre aquests, sobretot els pronoms de segona persona.

L'estudi que presentem es basa en el corpus i la base de dades creada en el marc del projecte *Tipotext* (Generalitat de Catalunya, Direcció General de Política Lingüística), recerca empírica i qualitativa que té com a objectiu establir una tipologia textual de textos de no-ficció (cf. Artigas 1999 i Artigas *et al.*, 2003). A partir d'un conjunt de criteris lingüístics, textuals i extralingüístics, s'han classificat 107 textos (que sumen un total de 47.982 mots) segons diferents graus de presència de l'emissor i d'implicació en el missatge i en la comunicació.

Des d'aquesta perspectiva, que associa la tipologia amb l'emissor, els vocatius formen part dels recursos de posicionament discursiu de qui escriu o parla:

Procediment de modalització mitjançant el qual el parlant assenjala el grau de distància o d'apropament amb què se situa respecte al text i a l'interlocutor, configura els rols comunicatius, es pronuncia sobre el missatge i efectua l'ancoratge del text en el seu context. Artigas *et al.*, 2003: 62)

Són, doncs, elements d'ancoratge textual i, per tant, es relacionen amb els elements dítctics personals i, en concret, amb els dítctics socials, ja que la funció bàsica que realitzen, més que identificar el receptor (apel·lació pura), és indicar la relació (social, afectiva, etc.) que s'estableix entre l'emissor i el receptor.

2. CARACTERITZACIÓ

La naturalesa del vocatiu s'ha d'observar des d'un punt de vista pragmàtic, en primer lloc, i fonològic i sintàctic, en segon lloc. Com indica Payrató (2002: 1131), el terme llatí *vocatio-nis*, del qual deriva el català *vocatiu*, vol dir 'acció de cridar o apel·lar'. Així doncs, el vocatiu es vincula a l'acció discursiva de cridar el receptor i té, per tant, un valor apel·latiu, en termes de Bühler (1934), o conatiu, en termes de Jakobson (1960). L'apel·lació al receptor és pura o prototípica quan no s'ha establert la comunicació i cridant l'interlocutor es vol captar la seva atenció (1) o assegurar-se que s'està parlant amb el receptor buscat, com s'esdevé en el cas de les converses telefòniques (2) o en un xat (3).

- (1) Els pares, l'àvia i una cosina burxen verbalment un nen de set mesos. Li diuen els noms de les parts del seu cap: nas, boca, dents, orelles; i el nen les assenjala amb el dit.

{P1}- On són els ulls *Bernat*?//

(El nen assenjala el nas amb el ditet i P3 riu) (Text 2146)

El vocatiu és l'ús absolut del substantiu. Pot iniciar l'enunciat, però aleshores l'oració gramatical comença pròpiament després del vocatiu, com s'acaba també pròpiament abans del vocatiu, si aquest clou l'enunciat. En canvi, si és un incís en el decurs de l'oració implica un trencament, tant en el contingut del missatge, com en la seva entonació. D'ací les pauses que el separen de la resta, assenyalades gràficament per una (o dues) comes; d'ací també l'absència de nexes gramaticals, cosa que permet de parlar-ne de l'ús absolut del substantiu. (Badia 1994: 421)

- (2) El telèfon sona
 {P1}- Sí?
 {P2}- Sí\ *Joel*!
 {P1}- Sí\ (Text 1057)
- (3) En un xat, en Jaume parla amb la Rosa i, quan acaba, vol reprendre la comunicació amb la Núria.
 «Rosa only you», «No m'havia adonat del tard que es»
 «Jaume R», «que te'n vas?»
 «Rosa only you», «Sí, me'n vaig a la disco»
 «Rosa only you», «Adeu»
 «Jaume R», «diumenge?»
 «Jaume R», «*núria*, em sentiu?» (Text 2186)

Tanmateix, en molts casos, el vocatiu apareix en textos on el receptor ja ha estat identificat prèviament de manera que, des d'un punt de vista purament lògic, sembla estrany apel·lar un receptor que ja està participant en l'intercanvi comunicatiu o que s'hi ha identificat. Aquest seria el cas de converses ja iniciades, com la de (4), on una dona que viu a Barcelona i visita el poble del seu pare parla amb una coneguda, l'Agustina, i totes dues utilitzen els vocatius com a elements de comiat després d'haver parlat una estona.

- (4) Una dona que viu a Barcelona va al poble del seu pare, a la Franja de Ponent, després de molt de temps de no haver-hi estat. En un carrer es troba amb una antiga coneguda.
 {P1}- Has entrat per tot?
 {P2}- Sí home!\ he donat una bona volta!
 {P1}- Una volta
 {P2}- Sí\ sí\ bueno\ *Agustina*!
 {P1}- Vale\ pués ale *xica*\ m'alegro molt eh!
 {P2}- I (j)o també\ (Text 5075)

En casos com l'anterior, el vocatiu té una funció discursiva relacionada amb la cortesia i amb l'estructura textual. En (4), els vocatius *Agustina* i *xica*, l'un nom propi i l'altre nom comú, indiquen solidaritat entre les interlocutores i poden fer pensar que Agustina és més gran que l'altra dona, a més d'identificar-la com a parlant de català occidental. Aquests vocatius se sumen a dos marcadors del discurs (*bueno* i *ale*, respectivament), amb què s'intenta dur a terme el tancament de la conversa.

Observem encara un altre exemple, que correspon a l'inici i la fi de la carta que escriu una noia de tretze anys a la seva amiga Cecília:

- (5) Carta entre dues noies.
 Hola *Ceci*!
 Què tal, com et va? Tinc moltes ganes de veure't
 [...]
 Adéu *collega*, aviat ens veurem! (Text 2129)

Els dos vocatius de la carta, *Ceci* i *collega*, indiquen, com en el cas de la conversa de (4), una relació de solidaritat i familiaritat entre les interlocutores. A més, el comiat és un element que permet la identificació d'emissora i receptora com a membres d'un grup social, en aquest

cas, un grup generacional (el dels joves). En gèneres discursius com la carta, els vocatius se situen, convencionalment, a l'inici i a la fi del text.

Així doncs, pragmàticament, els vocatius són indicis de la relació entre emissor i receptor, poden indicar dades variacionals, com ara el grup d'edat o la procedència geogràfica, i tenen una relació directa amb el gènere discursiu⁴ i amb l'estructura del text.

Fonològicament, el vocatiu presenta una entonació específica, relacionada tot sovint amb l'exclamació:

La seva condició de crit repercuteix [...] en una entonació específica, però també en una intensitat articulatòria i en un allargament de les vocals (sobretot la tònica). Pot formar part de les oracions exclamatives (Badia 1994: 421-422).

El vocatiu constitueix una unitat entonativa independent, cosa que es relaciona amb el fet que, sintàcticament, és un element apositiu («ús absolut del substantiu», en paraules de Badia (1994: 421); vegeu nota 2 *supra*). Segons comenta Payrató (2002: 1133), «el vocatiu constitueix un grup entonatiu al costat (davant o darrere) d'un altre grup o situat entre dos grups» (*vid.* també Badia 1994: 421). Com a constituent apositiu, quan no apareix isolat —com *Núria* en (6)—, es pot situar a l'inici de l'enunciat —com *Jaume* també en (6)—, o a la fi (7), o, en casos menys freqüents, al bell mig (8a), sempre que no trenqui relacions sintagmàtiques fortes (8b).

- (6) Mitjançant un xat, dues noies de Girona es comuniquen amb un noi de Barcelona, a qui no coneixen.
 «Jaume R», «perdona tele spirit, estoy mirando la»
 «Jaume R», «configuración»
 «Jaume R», «*Núria?*»
 «nuria ferrer», «(privado) JAUME ARA ESTEM SOLS EM SEMBLA» {F-P2}
 (Text 2186)⁵
- (7) Una radiooient de València parla amb el presentador del programa «La nit dels ignorants», de Catalunya Ràdio.
 {P2}- Res més *Carlos*
 {P1}- D'acord *Clotilde* (Text 2162)
- (8) a. {P2}- Quin fred\ eh!\ quin dia més lleig!
 {P1}- Un dia lleig\ pues anda que ahir\ *filla meva*\ (j)a va ser el recol:mo de tots els col:mos!\ (Text 2100)
 b. *anda que ahir\ (j)a va *filla meva* ser el recol:mo

4. Com s'assenyala en Artigas *et al.* (2003: 151): «...la presència del receptor va especialment lligada a uns determinats gèneres textuais, com la carta, que gairebé és inconcebible sense que el receptor hi aparegui».

5. Transcrivim els textos com apareixen al corpus. El fet que no hi hagi comes, no indica, és clar, que el vocatiu no formi un grup entonatiu. Depèn simplement de la puntuació adoptada pels emissors en el cas de textos escrits o de la transcripció en els textos orals. En aquest cas, com es dedueix fàcilment, el fragment prové d'un xat, gènere on l'ús del vocatiu és molt profús. Aquest element ajuda a identificar lingüísticament l'interlocutor en un tipus d'intercanvi on manca la identificació que es fa a través del pseudònim (*nickname*), manca un contacte visual com el que hi ha en la conversa cara a cara i els participants, generalment més de dos participants, entren i surten de la conversa.

El valor sintàctic del nom que actua com a vocatiu és com el d'un sintagma complet, per la qual cosa no admet cap mena d'especificador (quantificador o determinant), i només admet un possessiu posposat, com en el cas de *filla meva* (8). Tanmateix, en el corpus Tipotext hem trobat dos casos particulars d'ús d'un sintagma nominal amb article (9a-9b).⁶

- (9) a. Oh *la meva néta* tan bonica,/ que ets un angelet del Cel! (Text 2182)
 b. {P1}- [...] Posi's dempeus *el senyor agent de la guàrdia urbana*\\ jura vostè òbviament dir la veritat respecte a lo que se li preguntí?\\ (Text 2180)
 c. {P1}-Molt bé\\X moltes gràcies\\ e: *senyor _Alberto Lupiáñez _posi's dempeus/* (Text 2181)

Notem l'«anomalia» d'aquests usos. En el primer cas, una forma no vocativa (de tercera persona i no de segona) s'interpreta com a vocativa per la presència de la interjecció i la segona persona morfològica del verb que segueix. En el segon exemple, és l'imperatiu el que obliga a una reinterpretació d'un sintagma nominal amb article (i, per tant, no apte per a ser usat com a vocatiu): l'imperatiu obliga a considerar com a equivalent a una segona persona discursiva un subjecte que habitualment identifica la tercera persona. La diferència es veu clarament si es compara (9b) amb (9c), on trobem un autèntic vocatiu en un context igual.

3. ÚS DELS VOCATIUS I TIPUS D'INTERCANVI

L'ús dels vocatius i el tipus de nom o sintagma que realitza aquesta funció tenen una relació directa amb característiques del text, com mostrarem en l'apartat següent (§ 4). El tret més rellevant és el tipus d'intercanvi. Segons la classificació de *Tipotext*, hi ha tres tipus d'intercanvi: intercanvi de l'esfera individual (o intercanvi individual), intercanvi de l'esfera social (o intercanvi social) i intercanvi de l'esfera institucional (o intercanvi institucionalitzat). Aquesta distinció respon a diferents processos lingüísticamentals vinculats al propòsit comunicatiu, al paper que adopta l'emissor, a la funció que aquest assigna al receptor i a les convencions culturals. En el projecte Tipotext es defineixen així (Artigas *et al.*, 2003: 37):⁷

a) Intercanvi individual: té lloc «quan l'emissor actua a títol personal, de manera intuïtiva i sense exercir un rol social públic. Es dona en situacions comunicatives entre persones conegudes o properes i en què l'emissor té un marge de llibertat prou ampli per interpretar les normes de comportament social i lingüístic, no establertes explícitament». El corpus de *Tipotext* consta de 34 textos d'intercanvi individual (o de Tipus I), que sumen 13.342 mots.

b) Intercanvi social: té lloc «quan l'emissor actua d'acord amb el rol social que exerceix (com a membre d'un col·lectiu o no). Es dona en situacions en què l'emissor s'adapta, segons percep, als valors de l'interlocutor i a unes normes de comportament social i lingüístic determinades, que percep com a necessàries, que poden ser explícites o implícites».

6. Payrató (2002: 1177, n. 28) indica que, malgrat que el vocatiu no admet especificadors, Coromines apunta alguns casos amb article del tipus «Ep, l'home».

7. Tots els intercanvis tenen naturalesa individual i social alhora. Quan utilitzem aquest terme, ens referim més aviat a l'esfera que afecta la relació comunicativa. Tanmateix, per no utilitzar una paràfrasi, mantindrem les denominacions que es proposen en Artigas *et al.* (2003).

El corpus de *Tipotext* consta de 37 textos d'intercanvi social (o de Tipus II), que sumen 19.319 paraules.

c) Intercanvi institucionalitzat: té lloc «quan l'actuació de l'emissor o productor ve determinada pel fet de produir-se en el marc d'una institució pública o en representació seva. Es dóna en situacions comunicatives en què l'emissor es veu obligat a seguir unes normes de comportament social o lingüístic, sovint establertes explícitament». El corpus de *Tipotext* consta de 36 textos d'intercanvi institucionalitzat (o de Tipus III), que inclouen un total de 15.321 mots.

Els tres tipus de text segons l'intercanvi marquen una gradació quant a:

a) la regulació dels papers comunicatius —regulats implícitament en les relacions personals (individual) o en els grups socials (socials) o explícitament en un marc organitzat (institucionalitzat)—,

b) la pressió de normes socials i lingüístiques —mínima (individual), vària (social) o màxima (institucionalitzat)— i

c) la mena de modalització —intuïtiva (individual), eclèctica (social) o obligada (institucionalitzat). (vid. Artigas *et. al.*, 2003: 101)

Les diferències establertes pel tipus d'intercanvi tenen una incidència directa en la quantitat (i, com veurem, també en el tipus) de vocatius, els quals constitueixen una de les marques més patents de la presència del receptor en el text i el mitjà més directe per a interpellar-lo.⁸

TAULA 1. *Vocatus i altres marques de presència patent del receptor*

	Tipus I	Tipus II	Tipus III	Total
<i>vocatus</i> ocurrències	74	28	7	109
nombre de textos que n'inclouen	23	11	3	37
<i>presència patent del receptor</i> ocurrències	414	276	220	910
nombre de textos que n'inclouen	33	32	16	81

El quadre anterior mostra que la presència patent del receptor, i de manera encara més palesa quan aquesta es manifesta a través de vocatius, és molt major (el doble o més) quan l'intercanvi és individual, fet vinculat a la importància que té la funció interlocutiva en

8. En el *Tipotext* (Artigas *et. al.*, 2003: 152) es consideren formes de presència patent del receptor:

a) Les formes de tractament solemne, com *Excel·lentíssim Sr.*, *Majestat*, etc.

b) Els vocatius que indiquen el nom, el rol o el càrrec del receptor: *Teresa*, *mare*, *Sra. Presidenta*, etc.

c) Els tractaments expressats per mecanismes gramaticals (pronoms, morfemes verbals).

aquests textos, que té una presència només superada per la funció psíquica (cfr. Artigas *et al.*, 2003: 118; Bellès 1999: 116-118). D'altra banda, les marques del receptor, i de manera més accentuada els vocatius, disminueixen en l'intercanvi social i institucionalitzat, on predomina la funció referencial, seguida de la conativa. En els intercanvis institucionalitzats, l'ús de vocatius és molt escàs i es concentra en gèneres concrets, com són judicis o debats parlamentaris.

4. CLASSIFICACIÓ

Un dels aspectes més interessants de l'anàlisi del vocatiu és establir quin tipus de nom el manifesta. Des d'un punt de vista categorial, podem fer una doble distinció inicial: noms propis (*Joan*) i noms comuns (*avi*). Per a la nostra anàlisi, hem considerat separatament les fórmules de tractament, que es poden combinar amb nom propis (*senyor Joan*) o amb noms comuns caracteritzadors (*senyor diputat*); com a cas a banda, inclòs en aquest tercer grup, hi ha al corpus dues ocurrences del pronom *tu* com a vocatiu.

En el nostre corpus, la distribució de vocatius segons aquesta distinció és la següent:

TAULA 2. *Distribució dels vocatius segons el tipus d'intercanvi*

	Tipus I	Tipus II	Tipus III	Total
noms propis	41	15	—	56
noms comuns	30	10	—	40
fórmules de tractament	3	3	7	13
amb nom propi	—	3	2	5
amb nom comú	—	—	3	3
soles	1	—	2	3
pronom (<i>tu</i>)	2	—	—	2
totals	72	28	7	109

4.1. *Els noms propis com a vocatius*

El nom propi (i concretament el de persona o antropònim) és la forma prototípica d'apel·lació (cf. Alonso-Cortés 1999: 4037), i ho corrobora el fet que constitueix el tipus de vocatiu més freqüent en el nostre corpus:

TAULA 3. *Noms propis com a vocatius*

noms propis	Tipus I	Tipus II	Tipus III	Total
nom de pila <i>Antoni</i>	41	13	—	54
nom i cognom <i>Fidel Martí</i>	—	2	—	2
altres <i>València</i>	—	1	—	1
	41	16	0	57

El nom propi es considera habitualment com un element purament designatiu: té una extensió igual a u i no té intensió. Que té extensió igual a u vol dir que quan l'utilitzem es refereix a una entitat única i coneguda contextualment (*vid.* Cuenca 1996: § 5.4). Diem que no té intensió perquè no té una definició a partir de trets lèxics com la d'un nom comú, sinó que significa «nom de X» (en el cas dels antropònims, «nom de dona» o «nom d'home»). Tanmateix, des del punt de vista pragmàtic, aporta informació rellevant. Així, no és igual anomenar la mateixa persona (*Josep Llopis*) com a *Llopis* (patronímic o cognom), *Josep* (nom de pila) o *Pep* (hipocorístic): en el primer cas (*Llopis*), probablement ens trobem en un intercanvi social i hi ha una certa distància entre els interlocutors; en el tercer cas (*Pep*), l'intercanvi serà molt probablement individual i hi ha relació de solidaritat; la segona denominació (*Josep*), sol indicar solidaritat, però també pot associar-se amb una certa distància, per exemple si es combina amb el tractament de vostè (*Josep, vostè on anirà de vacances?*).

Una característica rellevant de l'ús de noms propis de persona com a vocatius és que aquest és l'únic cas en què hi ha una restricció sintàctica que impedeix que vagin acompanyats d'article. En l'ús designatiu no apel·latiu, els antropònims poden anar precedits o no d'article, segons factors vinculats a la relació entre l'emissor i la persona designada —generalment, usem l'article personal o determinat per referir-nos a persones amb qui tenim un cert grau de familiaritat— i d'acord amb diferències diatòpiques (*vid.* Badia 1994: 450-451). En l'ús com a vocatiu, en canvi, no hi ha possibilitat d'ús d'article: si aquest s'utilitza, el nom propi deixa de ser un vocatiu. Observem l'alternança de noms propis amb article (*en Lazaro*) i sense (*Toni*) en l'exemple següent:

- (10) Missatge en un contestador automàtic.
{P1}- *Toni* bon dia. Som *en Lazaro* una altra vegada. (Text 3045)

Els noms propis que hem trobat en el corpus són aquests:

- a) nom i cognom: *Fidel Martí, German Ortiz,*
- b) nom de pila: *Antoni, Fidel, German, Matilde, Clotilde, Carlos, Joella, Teresa, Bernat, Arnau, Núria, Jaume, Rosa, Anna, Pasqual, Àngels, Joan, Ferran, Agustina,*
- c) hipocorístic: *Pep, Angeleta, Montse, Xènia, Ceci, Toni, Toniet.*

Aquests tres grups marquen una gradació progressiva en la familiaritat entre els interlocutors, com es comprova pel fet que el nom i cognom s'utilitza en un concurs radiofònic, on el locutor i els concursants s'acaben de conèixer o es coneixen poc. Després de la primera apel·lació, el locutor passa a utilitzar només el nom de pila; es crea així una relació de major proximitat, semblant a la que s'estableix entre amics, on alternen el nom de pila i l'hipocorístic. Aquest és encara més utilitzat entre familiars.

En el nostre corpus, hem trobat un cas que mereix un comentari particular: *València*, usat com a vocatiu que designa persona, tot i que no és un antropònim. Es tracta d'un programa de ràdio, en el qual el presentador denomina la persona que truca amb el nom de la ciutat des d'on truca.

- (11) Una radiooient de València parla amb el presentador del programa «La nit dels ignorants», de Catalunya Ràdio.

{P1} - Valè:ncia bona nit\ (Text 2162)

Aquest exemple es pot relacionar amb l'ús de renoms o malnoms, els quals, en general, deriven de la gramaticalització com a nom propi del que inicialment era un nom comú o un adjectiu caracteritzador.

4.2. Els noms comuns com a vocatius

Molt sovint el vocatiu és un nom comú que caracteritza el receptor quant a trets relacionals respecte de l'emissor, com són el parentiu (*pare*) o la relació afectiva o social (*reina meva*, *amic*, *client*), o quant a trets classificadors, com són la professió (*professora*) o l'edat (*jove*). En el nostre corpus, hem trobat els casos següents:

- a) parentius: *papa*, *mama*, *filla neta*,
- b) relació professional o personal: *company*, *collega*, *amic/amiga*, *client*, (*benvolgut*)
- c) professió: *professora*, *pintor*
- d) termes afectius: *baby*, *peti*, *xati*,
- e) edat: *nino*, *nena*, *nois*, *xiqueta*, *xica*,
- f) noms amb un ús discursiu: *home* (i la variant *hombre*), *dona*.

Cadascun dels grups que hem diferenciat presenta alguns trets destacables que passem a comentar cas per cas.

a) Parentius. Hem trobat alguns parentius usats com a vocatius. Cal notar, però, que no tots els parentius poden tenir aquest ús: hi ha «determinades designacions de parentiu que no s'acostumen a utilitzar —i no pas per raons gramaticals— com a vocatius» (Payrató 2002: 1134). Payrató comenta que sí que s'utilitzen entre pares i fills (*Hola, mama! Hola, fill!*), i cap al nivell superior de la relació de parentiu (*Hola, avi! Hola, tieta!*), però, generalment, no cap a l'inferior (*!!!Hola, nét!*, *!!!Hola, nebot!*) ni sempre entre iguals (*???Hola, germà, ???Hola cosina*; però sí *Hola, cunyat*). Tot i que cal notar que, en aquest punt, pot haver-hi diferències dialectals i idiolectals que cal considerar, la tendència que indica Payrató es pot constatar també en el nostre corpus.

TAULA 4. *Noms comuns com a vocatius*

noms comuns	Tipus I	Tipus II	Tipus III	Total
parentiu <i>filla meva</i>	3	1	—	4
relació <i>company</i> <i>distingit client/amic</i> <i>benvolgut</i>	2 1 1 —	5 2 2 1	—	7
professió <i>pintor</i> <i>estimada professora i amiga</i>	3 3	1 1	—	4
termes afectius <i>xat</i>	5	—	—	5
edat i altres <i>nino</i> <i>home/dona</i>	17 4 13	3 1 2	—	20
	30	10	0	40

b) Vocatius de relació. Poden anar acompanyats d'un adjectiu que funciona com a fórmula de tractament, fet especialment freqüent en les cartes (*distingit client*, *benvolgut amic*). L'adjectiu pot arribar a fer innecessari el nom (*Benvolgut*), cosa que evita a l'emissor haver de decidir quina denominació triar per adreçar-se al seu receptor. Aquests vocatius solen constituir una salutació per si mateixos i per això no es combinen amb fórmules de salutació generals (!!!*Hola, client!*!).

c) Professió. En el nostre corpus hem trobat pocs casos de professió (*pintor*, *professora*).⁹ En aquest segon cas, l'hem trobat precedit per un adjectiu i coordinat amb el vocatiu de relació *amiga* (*estimada professora i amiga*).

d) Termes afectius. Els termes afectius solen resultar de la lexicalització de noms comuns o adjectius. Per exemple, l'ús de *Peti/peti* (2183) deriva de l'adjectiu *petita*, com explica el noi que escriu una carta a la seva xicoteta.¹⁰

9. Hem de notar que l'ús de *pintor* en la conversa on l'hem trobat no és clar com a nom comú. S'ha transcrit com a tal, però podria tractar-se d'un renom o d'un cognom. El context no ens permet aclarir-ho.

10. Calsamiglia i Tusón (1999: 144) diferencien els apel·latius d'afecte (*cariño, cielo, amor, corazón, nena*) de les invencions apel·latives d'afecte (*chichi, cuca, titi*, etc.). En efecte, alguns d'aquests vocatius no corresponen a cap nom comú o se n'ha modificat tant la forma que no podem dir exactament d'on provenen.

- (12) Carta d'un noi de Barcelona a la seva xicoteta
 Hola, *Peti!*
 Ets molt petitoneta. Ets la meua petitoneta. (Text 2183)

L'alternança entre la majúscula i la minúscula que s'observa en la resta de la carta és un indicatiu del pas, encara no completat, entre l'ús d'un adjectiu afectiu amb valor vocatiu i la gramaticalització com a nom propi equivalent a un hipocorístic.

Aquest cas també es relaciona amb l'ús d'adjectius en la posició de vocatiu, com en els exemples següents:

- (13) Felicitació de Nadal d'una noia jove a una amiga de la mateixa edat.
 {Hola, hola, hola (etc...) baby!!!
 Ei, *guapa*, explica, corre, afanya't, vinga, ràpida!!!! (Text 2130)
- (14) Entrevista radiofònica al pirotècnic valencià Brunchú.
 {P1}: Ah:! Moltíssimes gràcie:s_
 {P2}: De res *bonica!*\ (Text 6065)

Aquests adjectius certament no són vocatius, però acompleixen una funció semblant als vocatius afectius, com veiem comparant el nom *baby* amb l'adjectiu *guapa* (13). Uns i altres indiquen proximitat entre emissor i receptor i solen usar-se com a mitjà per a escurçar la distància social o comunicativa. En (14), *de res, bonica* és el comiat que el pirotècnic Brunchú dedica a una periodista que l'entrevista; la relació entrevistat-entrevistador sol ser una relació desigual i, a més, en aquest cas, podem suposar que l'entrevistadora (dona, no ho oblidem) és més jove que l'entrevistat. De fet, és interessant constatar que aquest tipus de marca afectiva, molt habitual en valencià, no l'adreçaria un home a un altre home i, en canvi, sí que es diu entre dones.

e) Vocatiu relatiu a l'edat. Dins d'aquest grup, hem situat els noms *nino, nena, nois, xiqueta, xica*. Cal notar que només en el cas de *nino*, que l'emissor adreça al germà petit d'un amic, té un valor referencial pur.

- (15) Conversa familiar sobre l'aniversari d'un cosí d'un nen de quatre anys.
 {P6}- Quan_ els fa?
 {P4}- Avui\
 {P6}- I vas a casa seva?
 {P3}- [Hola:\ hola *nino*\] (adreçant-se al germà petit de P1) (Text 2147)

El fet que en la resta de casos el receptor o els receptors no siguin joves, com suggereix el nom comú, explica que aquest grup sigui pragmàticament intermediari entre els termes afectius i els vocatius amb ús discursiu: desprovists totalment o parcialment de valor referencial assoleixen un valor relacionat amb el reforçament de la relació de solidaritat, de manera semblant a com veiem en el cas dels termes afectius (16), o amb un valor discursiu més general (17).

(16) Una dona que viu a Barcelona va al poble del seu pare, a la Franja de Ponent, després de molt de temps de no haver-hi estat. En un carrer es troba amb una antiga coneguda.

{P2}- Molt bè/no? esteu molt bé aquí\ [molt tranquils i molt bé]
 {P1}- [Molt tranquillos\] més que vatros allà\ [verdad *xiqueta*?] (Text 5075)

- (17) Conversa en una reunió de treball d'un equip de didàctica. Programen l'avaluació i el seguiment d'un curs d'autoaprenentatge de llengua.

{P1}- [Deixem-les\] [sí perquè] ara tenim l'oportunitat\ i (j)o crec que aquests materials aniran servint\ {F-P1}

{P3}- [Sí:\] {F-P3}

{P1}- perquè ara la gent comença a adonar-se: de les coses que hem fet aquí\ {F-P1}

{P3}- [Clar clar clar\] {F-P3}

{P1}- [M'entens?\] [és una mica] amb- amb#\ {F-P1}

{P3}- [Bé\] aleshores_ *nois!*\ de moment se'ls hi farà l'oferta aquest any\ del «Forma I» que és el que tenim\ eh? (Text 2110)

f) Noms amb ús no referencial. El cas d'*home* i *dona* es relaciona directament amb els anteriors, però presenta la particularitat que està molt més gramaticalitzat: ha perdut en gran mesura el valor referencial, com mostra el fet que la variació morfològica tendeix a perdre's i *home* s'utilitza entre dones (18), i pel fet que no actua com a vocatiu sinó com a mitjà d'introducció d'un desacord parcial o total (19) o com a reforçament d'una afirmació o una negació (20) (*vid.* Cuenca & Torres, en premsa; Payrató 2002: 1134).¹¹

- (18) Dues dones són a la secció d'electrodomèstics d'uns grans magatzems.

{P2}- (A)leshores: no ens interessa posar: electricitat perquè:_# (a)leshores quina: quins avantatges té això?\

{P1}- *Home!*\ consumeix menos que lo que és la llum\ això- això sí\ segur\ el que passa que llavòrens (és) clar n (o)més són dos focs\ els recipients\ depèn de lo que si# o sigui a la planxa no es pot fer res\ (Text 2104)

- (19) Una família escolta i comenta les explicacions que fa una àvia de més de vuitanta anys sobre la construcció d'un aparcament.

{P3}- Bueno p(e)rò serà a sota de la Rambla/

{P2}- *Home* p(e)rò la rambla fora!// Les rambles seran un bulevard/ un passadís/ sense arbres/ (Text 2163)

- (20) Un noi que vol comprar-se un ordinador en parla amb els seus amics en una conversa informal.

{P4}- Ah!\ Pués sí\ [llavors_ el que tingui més memòria\]

{P3}- [Escolta\ amb un— i be em(e)4 no va bé]

{P4}- I amb un i be em(e): ess(e) equits cinquanta-cinc\

{P1}- Bé\ com es diu?\

{P3}- i be em(e)#xX

(Tots riuen)

{P1}- No *home* no!\ (Text 2125)

11. Hem trobat un cas d'ús del marcador castellà *hombre*. En català, alternen *home* i *hombre* en alguns usos. La forma castellana sol utilitzar-se quan s'expressa sorpresa amb un valor admiratiu o positiu afegit (*vid.* Cuenca & Torres en premsa).

El substantiu *senyor/senyora* combinat amb la negació o l'afirmació presenta un ús semblant a l'anterior.¹²

- (21) Conversa en un cafè de Vic en què una dona soltera explica fets de la seva vida a un noi i un amic seu.
 {P1}- [Que hi ha vegades] el que- que has- has afavorit_# hi han vegades que t'han criticat els primers que has afavorit_ és igual algú o a(l)tre te'l torna el favor\
 {F-P1}
 {P2}- [Sí *senyora*\ sí] (Text 2076)

Igualment, altres vocatius, com els de relació (*company, colega*) o algun de parentiu (*tio/tia*), han perdut el valor referencial i han passat a usar-se com a mots-crossa amb un valor purament pragmàtic d'indicador de relació i índex de pertinença a un grup, generalment el de les generacions més joves.¹³

Podem concloure que l'ús de noms comuns caracteritzadors com a vocatius tendeix a gramaticalitzar-se en dos sentits diferents: o bé com a noms propis de tipus afectiu o bé com a marcadors discursius desposseïts d'un valor referencial literal i utilitzats com a elements emfàtics, reforçadors o introductors d'algun tipus de moviment conversacional.

4.3. *Les fórmules de tractament i la distància entre els interlocutors*

Les fórmules de tractament o honorífics, segons la terminologia de Brown i Levinson (1978), poden ser utilitzades com a vocatius (apellació a la segona persona) o no (com a part de denominacions de tercera persona). En (22) veiem com un diputat fa referència a un altre diputat primer en tercera persona (*el senyor diputat*) i després s'hi s'adreça amb un vocatiu (*senyor diputat*).

- (22) Debat de les Corts Valencianes en què Ciprià Ciscar respon a un diputat d'Unió Valenciana.
 {P1}- De començar agraint— tots els consells que de una forma gratuïta pues *el senyor diputat* me dóna [...] pacència *senyor diputat*\pacència\ no passa res [...] (Text 6076)

Com a vocatius, les fórmules de tractament poden aparèixer soles o acompanyades de noms comuns o propis, com veiem pels exemples de la taula 5.

12. Aquest procés de gramaticalització, que es dona també en castellà, afecta el nivell fonològic, cosa que indica que el procés està bastant avançat. Alonso-Cortés (1999: 4039-4040) observa per al castellà que «esta forma de respuesta se ha convertido en una fórmula fija pronunciada sin pausa y con un acento secundario en el adverbio, /siseñór/ /nòseñór/».

13. La mateixa observació fa Alonso-Cortés (1999a: 4040) respecte al castellà: «Pero también se marca la informalidad evitando el *tú* y sustituyéndolo por sustantivos como *tío, tronco, chavalote, primo, pibe, cuate, niña, nene*, etc. Estas formas de tratamiento identifican al hablante y al oyente como pertenecientes a un grupo propio distinto de otros, como un grupo de jóvenes, amigos, familiares, colegas profesionales, etc.».

TAULA 5. *Fórmules de tractament com a vocatius*

Fórmules de tractament	Tipus I	Tipus II	Tipus III	Total
Tractament <i>senyoria</i>	1	—	2	3
Tractament + càrrec <i>senyor diputat</i> <i>el senyor agent...</i>	—	—	3	3
Tractament + nom <i>senyor Lupiáñez</i> <i>Estimada Sra. Moll</i>	—	3 2 1	2	5
	1	3	7	11

Els vocatius amb fórmules de tractament trobats en el nostre corpus són els que citem a continuació:

- a) Tractament: *senyoria*
- b) Tractament + càrrec: *senyor diputat*, *el senyor agent de la guàrdia urbana*
- c) Tractament + nom: *senyor José Antonio Renía*, *senyor Alberto Lupiáñez*, *senyor Juan José Brunchú*, *senyor Brunchú*, *Estimada Sra. Moll*.

Les fórmules de tractament constitueixen els exemples més clars de dixi social (vid. Fillmore 1975), és a dir, de formes de dixi personal que manifesten la relació entre els interlocutors segons paràmetres com distància/proximitat, respecte/confiança, poder/solidaritat, formalitat/informalitat (Calsamiglia i Tusón 1999: 141). Les fórmules de tractament solen relacionar-se amb el primer element d'aquestes oposicions: indiquen relacions de respecte i de distància, al contrari del que s'esdevé generalment amb l'ús de noms propis (excepte el nom i cognom) i de noms comuns, relacionats amb la proximitat entre els interlocutors. Així, com veurem més endavant (§ 6), les fórmules de tractament indiquen cortesia negativa, al contrari que la resta de vocatius, que indiquen cortesia positiva (vid. Alonso-Cortés 1999a: § 62.8.2.2.2).

Cas a banda és el de les dues ocurrences del pronom com a vocatiu:

- (23) Conversa entre amics.

{P1}- Sí\ estàs loco\
{P7}- [Arnau!\ tu!\ (a)viam_ eh!\] (Text 2147)

- (24) Conversa entre amics sobre la compra d'un ordinador.

{P2}- I allavòrens escolta_ tens tanta potència com un de gran i el pots portar pertot arreu\ o un de vint\ (j)a- (j)a posats\ [xX]
{P3}- [Una mica just\ tu\] (Text 2125)

El pronom *tu* com a vocatiu, a més de ser una marca de tractament de proximitat, manifesta usos propers als dels noms comuns amb valor discursiu (vid. § 4.2); no apel·la el receptor, ni té valor referencial, sinó que serveix per a emfasitzar el que es diu o destacar-ho.

5. POSICIÓ I COMBINACIÓ DEL VOCATIU

Com ja hem dit, el vocatiu pot tenir diferents distribucions: pot aparèixer isolat (25) o inserit en una unitat sintàctica major; en aquest segon cas, pot tenir posició inicial (26), intermèdia (27) o final (28).

- (25) Una noia arriba amb una companya a casa d'una família amiga i parlen amb els tres nens.
 {P1}- [Apagada\apagada la tele] què és això!\ les deu del dematí d'un dia maquis-sim_ la tele encesa!#
 {P3}- *Montse!*
 {P1}- Pau a la terra!\ escolta:!\
- (26) Mitjançant un xat, dues noies de Girona es comuniquen amb un noi de Barcelona, a qui no coneixen.
 «nuria ferrer», «(privado) *Jaume* digues alguna cosa, m'he perdut per aquí dintre» (Text 2186)
- (27) Debat de les Corts Valencianes en què Ciprià Ciscar respon a un diputat d'Unió Valenciana.
 {P1}- [...] per lo tant no se preocupe *senyor diputat_* que respe(c)tarem tots eixos drets [...] (Text 6076)
- (28) Primera part del programa concurs «Pasta Gansa» de Catalunya Ràdio.
 {P2}- E:\ (a)niria per (a)quí no?!\
 {P1}- (A)niria per (a)quí\per tant\ quants barbarismes hi ha\company? (Text 2158)

La taula 6 presenta numèricament els casos de vocatius isolats i la posició dels vocatius del nostre corpus quan no constitueixen un enunciat autònom; en aquest segon cas, hem diferenciat els casos on el vocatiu no és combinat (*sol*) dels casos en què es combina amb algun marcador discursiu (*comb.*).

TAULA 6. *Posició dels vocatius*

	isolat	inicial		intermedi		final		Total		
		sol	comb.	sol	comb.	sol	comb.	sol	comb.	tot.
noms propis	8	19	5	2	2	8	12	37	19	56
noms comuns	9	9	—	4	6	3	9	25	15	40
fórmules de tractament	1	2	1	5	1	1	—	9	2	11
pronoms	—	—	—	—	—	2	—	2	—	2
	18	30	6	11	9	14	21	73	36	109

Quan el vocatiu apareix isolat (posició absoluta) o en posició inicial, té un valor apel·latiu pur o l'apel·lació és clarament predominant. En posició no inicial, en canvi, el valor apel·latiu és secundari i s'hi imposen valors reforçadors o atenuadors, com indica Bañón:

[...] nuestra categoría disfruta de tres posibles opciones posicionales en el contexto oracional: inicial, media y final, funcionando la primera como mero llamamiento de atención al interlocutor y las dos últimas, por lo general, como reforzadoras o atenuadoras de la expresividad del enunciado. (Bañón, 1993: 19)¹⁴

Si la posició és un dels trets sintàctics més rellevants del vocatiu, i com hem vist té relació amb diferències en l'ús discursiu, també és molt significatiu amb quin tipus d'elements es combina. Observem un exemple:

- (29) Felicitació de Nadal d'una noia jove a una amiga de la mateixa edat.
 Au, *xati*, BON NADAL I FELIÇ ANY NOU!!! (Text 2130)

En (29) trobem el vocatiu precedit d'una interjecció pròpia i seguit d'una felicitació, totes dues amb funció de comiat.

La freqüència d'aparició conjunta dels vocatius amb les interjeccions i, en general, amb marcadors del discurs és evident. Aquests són els exemples que hem trobat en el corpus

- a) Salutacions: *hola, bon dia, salaam*.
 b) Comiats: *adéu, a reveure, bona nit, bon nadal*.
 c) Interjeccions pròpies: *oh, au, ai, ale*.
 d) Altres marcadors del discurs: *mira, bé, bueno, d'acord, verdat?, molts d'anys* (variant balear de *per molts anys*).

TAULA 7. *Vocatus combinats*

	noms propis	noms comuns	fórmules de tractament	Total
salutacions <i>Toni, bon dia</i>	8	3	1	12
comiats <i>Adéu, papa</i>	2	3	—	5
interjeccions pròpies <i>ai, Pep</i>	1	4	—	5
marc. discursiu <i>mira, nena</i> <i>Bueno, Agustina</i>	8	8	1	17
	19	18	2	39

14. En un sentit semblant es manifesta Alonso-Cortés (1999: 4043) quan afirma que, en posició no inicial, el vocatiu «no es una llamada al oyente, sino una forma de dirigirse a él».

Els marcadors discursius i les salutacions són els elements amb què més habitualment es combinen els vocatius (17 i 12 ocurrences, respectivament, sobre 39 combinacions). Observem que, en general, les salutacions es combinen amb els noms propis (8 ocurrences) i no se solen combinar amb les fórmules de tractament (1 ocurrencia).¹⁵

Quant a la posició (vegeu taula 6 *supra*), el vocatiu combinat sol aparèixer posposat (21 casos), tot i que en alguns casos el trobem anteposat (9 casos) o en posició intermèdia (6 casos) i de vegades entre dos marcadors del discurs (3 casos: *bé, dona, bé; au, xati, bon nadal i felix any; bé, peti, a reveure*).

TAULA 8. *Posició dels vocatius combinats*

	inicial	intermedi	final	Total
salutacions <i>Toni, bon dia</i>	4		8	12
comiats <i>Adéu, papa</i>	—	2	3	5
interjeccions pròpies <i>oh, la meva neta</i>	—	1	4	5
marc. discursiu <i>mira, nena</i>	2	9	6	17
	6	13	21	39

6. ELS VOCATIUS I LA CORTESIA

Els vocatius realitzen dues grans funcions discursives: d'una banda, són una crida d'atenció al receptor i indiquen valors relacionats amb la cortesia (distància o solidaritat); d'altra banda, es relacionen amb l'estructura textual.

El vocatiu pur és, com ja hem dit, una crida d'atenció al receptor. Aquest valor es dona clarament quan el vocatiu apareix isolat.

- (30) Una noia arriba amb una companya a casa d'una família amiga i parlen amb els tres nens.
 {P1}- Sóc la Xè:nia:/
 {P2}- Xènia!\ (Text 2098)

15. Es pot observar una discordança entre la taula 6 i la 7 respecte als noms comuns, que en la primera es comptabilitzen com a combinats en 15 casos i en la taula 7 en 18 casos. Aquesta discordança respon al fet que en la taula de vocatius combinats hem comptat separadament la combinació amb dos marcadors.

També funciona com a crida d'atenció el vocatiu quan apareix en una interrogació o una exclamació.

- (31) Conversa familiar en què participen un nen de quatre anys, l'Arnau, i el seu oncle.
{P2}- [Què és una persona *Arnau*?](Text 2147)
- (32) Carta d'una noia de Girona a un amic que ha conegut en un camp de treball d'estiu.
Bé, després d'haver-te tocat la moral amb la meua carta, espero que tu també me la toquis a mi (la moral, eh)? A reveure *Ferran*!! (Text 2131)

Amb el vocatiu dins d'interrogació es dirigeix la pregunta directament al receptor i es demana de manera més emfàtica una resposta, raó per la qual aquest ús es relaciona amb el canvi de torn de parla. Amb exclamatives, el vocatiu explicita el receptor de l'enunciat i pot manifestar sentiments com ara la sorpresa, com en l'exemple (30) anterior.

Tanmateix, si el vocatiu fos purament una crida d'atenció podríem tenir només una forma vocativa determinada; el fet que tinguem diferents maneres d'apel·lar una persona —a través de noms propis, noms comuns caracteritzadors i fórmules de tractament— és una mostra que el vocatiu té una funció discursiva relacionada amb la cortesia i amb la imatge de l'emissor i del receptor. D'una banda, el tipus de vocatiu ens indica la relació entre els interlocutors, com ja hem comentat a bastament amb anterioritat. Si partim de la distinció de Goffman (1959: 117) entre un espai anterior o frontal en la comunicació, en el qual l'emissor és proper a un públic desconegut, i un espai posterior o de fons, en el qual l'emissor es troba en un espai privat, les fórmules de tractament són una marca del primer, un posicionament «de cara a la galeria», mentre que els vocatius que no contenen fórmules de tractament són una marca del segon, de l'espai de fons o privat.

D'altra banda, els vocatius s'usen tot sovint com a elements atenuadors o compensatoris respecte a un acte de parla amenaçador de la imatge del receptor, com pot ser una ordre (33) o una contradicció (34), o per reforçar una petició (35).¹⁶

- (33) El presentador d'un programa radiofònic s'adreça a una oient que truca i repeteix un nom equivocat.
{P1}- Valè:ncia bona nit\
{P2}- Clotilde\
{P1}- Digui'm *Matilde* (Text 2162)
- (34) Un dels concursants del programa concurs «Pasta Gansa» de Catalunya Ràdio respon una de les qüestions.
{P2}- Em sembla que dos\dos\
{P1}- Dos només\
(*Música*)
{P2}- No\\\
{P1}- No *company*\un\només (Text 2158)

16. El concepte d'*imatge* a què fem referència es basa en les síntesis presentades en Haverkate (1994: cap. 2), Hickey (1991a), Calsamiglia i Tusón (1999: 159-173) i Bassols (2000: cap. 6), que resumeixen i exemplifiquen, entre altres, els treballs fonamentals sobre el tema realitzats per Goffman (1967) i Brown i Levinson (1978, 1987).

(35) Judici per una falta de furt.

{P4}- (J)o amb aquest acte_ *senyoria* demanaria la suspensió per absència de proves [...] (Text 2180)

Com indica Bañón (1993: 25), i veiem en aquests exemples, la diferència fonamental entre l'ús de vocatius amb ordres (vocatiu de mandat, en termes de Bañón) i amb peticions (o vocatiu de prec) és que en el primer cas l'emissor representa un paper comunicatiu superior i s'adreça a un receptor tractat com a inferior, mentre que en el segon cas l'emissor se situa en una posició inferior i presenta el receptor com a superior.¹⁷

D'altra banda, cal tenir en compte que els vocatius poden manifestar cortesia positiva o negativa. Les fórmules de tractament indiquen respecte i, generalment, marquen distància social; constitueixen, doncs, marques de cortesia negativa. La cortesia negativa implica no interferir amb els altres, respectar el seu territori i les seves opinions. Una acció típica d'aquest tipus de cortesia és demanar perdó si hem trepitjat algú o si hem interferit en el seu torn de parla, i també mantenir envers l'interlocutor la distància física convencional en cada cultura. La cortesia negativa implica respecte cap a l'interlocutor. D'igual manera, adreçar-se amb el vocatiu *senyoria* a un jutge, com en (35), és un acte de respecte, fixat socialment de manera convencional.

En canvi, els vocatius amb nom propi o nom comú que no inclouen cap forma de tractament, són marques de cortesia positiva. La cortesia positiva implica, en paraules de Hickey (1991a: 2), «showing respect for the objective, consistent, self-image and personality of others»; per exemple, intentar ser agradable als altres, ser comprès, acceptat o admirat amb accions com ara mostrar interès per algú, afalagar-lo o dir floretes. La cortesia positiva tendeix a reduir la distància social (marca de solidaritat).

Calsamiglia i Tusón (1999: 171) inclouen alguns dels vocatius que indiquen cortesia positiva entre el que denominen, en castellà, *cameladores*, definits com a procediments que indiquen afecte, adulació o elogi i serveixen per a compensar la possible amenaça a la imatge del receptor. Haverkate (1994: 220) constata, però, que hi ha vocatius que s'usen amb la intenció d'humiliar o ofendre l'interlocutor i il·lustra aquest cas amb un exemple de Coulthard (1977: 48) on el vocatiu *boy*, adreçat a un metge negre interrogat com a sospitós per un policia, té una intenció despectiva i racista, atès que aquest era el tractament amb què els blancs es referien als negres:¹⁸

(36) Policeman: What's your name, *boy*?
 Doctor: Doctor Puissant. I'm a physician.
 Policeman: What's your first name, *boy*?
 Doctor: Alvin.

En aquest sentit, els noms comuns que s'han gramaticalitzat o estan en procés de gramaticalització com a marcadors discursius tenen un comportament particular. Portolés i Vázquez (2000) consideren l'ús del marcador discursiu *hombre/mujer* com a estratègia compensatòria (de cortesia positiva) equivalent als mecanismes de cortesia negativa (de comportament indirecte) que s'usen, per exemple, en anglès. Partint de Brown i Levinson (1978, 1987), aquests autors diferencien actes que amenacen la imatge (*face-threatening acts*, FTA) i actes que sa-

17. Bañón (1993) diferencia set tipus de vocatius com a enunciacions independents: salutatori i honoratiu; de crida o apel·latiu pur; exclamatiu; de mandat; de prec; de delimitació de torn conversacional i axiològic.

18. Leo Hickey (comunicació personal).

tisfan la imatge (*face-satisfying acts*, FSA). Consideren que aquests segons són característics de l'espanyol, mentre que l'anglès típicament recorre a actes de parla indirectes, com ara fer una pregunta en comptes de donar una ordre, els quals impliquen cortesia negativa (cfr. Hickey 1991a, 1991b, 2000; Vázquez 1995).

Politeness is associated in Spanish, not only with the performance of face-satisfying acts (FTAs) but also of face-threatening acts (FSAs). And the use of *hombre/mujer* seems to be associated with certain compensatory strategies which make up for the occurrence of certain threatening acts. The threat to face is reduced to a more tolerable level by adding *hombre/mujer* to the impositive formulation. (Portolés & Vázquez 2000: 224)

Així doncs, com indiquen Portolés i Vázquez (2000: 223), no és estrany que en llengües com l'espanyol o el català, on, segons aquests estudis, és preponderant la cortesia positiva, el vocatiu s'hagi gramaticalitzat donant lloc a usos discursius com els que manifesten *home/dona* i altres formes, menys gramaticalitzades, com *senyor/senyora*, *noi/noia*, *nen/nena*, *tio/tia*, *fill/filla* etc., que han perdut totalment o parcialment el valor referencial i tenen un valor atenador, emfàtic o d'organització discursiva.¹⁹

7. LA FUNCIO ESTRUCTURAL DELS VOCATIUS

Els vocatius acompleixen també una funció estructural, sovint relacionada amb el fet que l'apel·lació al receptor, en textos poligestionats, el convida a prendre la paraula.

Podem diferenciar les funcions estructurals següents: obertura textual, tancament textual i distribució de torns de parla. Atès que aquestes funcions es relacionen típicament amb connectors i altres marcadors discursius, no és estrany que siguin en aquestes funcions on sovint trobem el vocatiu combinat (vg. § 5).

a) Obertura textual. El vocatiu freqüentment se situa com a element inicial del text (per exemple, en cartes, converses telefòniques, programes radiofònics d'entrevistes, etc.) que serveixen per a identificar el receptor, si aquest no ho està prèviament, o per a marcar o explicitar la relació entre els interlocutors.²⁰ És per això que els vocatius apareixen típicament amb les fórmules de salutació.

- (37) Carta d'una noia de Girona a un amic que ha conegut en un camp de treball d'estiu.
Girona, 16-8-92
Hola *Joan*!! Com anem? (Text 2131)

El vocatiu de salutació, en gèneres com ara les cartes o les instàncies, té un grau molt alt de fixació social.

19. Sobre els usos de *home/dona* i *hombre/mujer*, vegeu Cuenca i Torres (en premsa). Torres i Cuenca (en preparació) s'ocupa, d'altra banda, del procés de gramaticalització dels substantius *home/dona* com a marcadors discursius.

20. Aquesta mateixa constatació fa Rigatuso:

Varias de estas formas de trato, de aparición preferente en la apertura conversacional, permiten ubicar al hablante dentro de determinado nivel sociocultural, sexo, edad y a un tipo de personalidad o actitud personal. (Rigatuso 1987: 174; *apud* Bañón 1993: 77-78)

El vocativo marginal inicial de las cartas categoriza al futuro receptor del texto con la intención de establecer las reglas y los términos desde los que debe ser interpretada y controlada socialmente la interacción. (van Dijk, 1983: 245-246)

b) Tancament textual. Encara que menys freqüentment que en el cas de l'obertura textual, el vocatiu, acompanyat per fórmules de tancament, prepara o marca la fi del text, sobretot en gèneres com la conversa o les cartes.

- (38) Carta d'un noi de Barcelona a la seva xicota
Bé, *peti*, a reveure. No m'oblidis que t'estimo molt i vull veure't aviat. (Text 2183)

c) Distribució de torns de parla

El vocatiu pot tenir una funció important en la distribució de torns de parla. Per exemple, en el debat pot indicar el lliurament de torn, petició de torn (adreçat al moderador), restauració de torn (després d'una interrupció) o limitació de torn (per part del moderador) (Bañón 1993: § 2.2.1.3).

En la nostra anàlisi hem pogut observar les funcions següents:

c.1) Inici de torn: el vocatiu actua com a element amb què l'emissor inicia la seva intervenció.

- (39) El presentador d'un programa radiofònic parla amb una oient.
{P1}- Digui'm Matilde\
{P2}- Clotilde\Clotilde\
{P1}- Perdó!
{P2}- Re(s)\res\ [Carlos]
{P1}- [Clotilde\
{P2}- *Carlos* mira\ que és que (j)o\ vaig nàixer en_ Barcelona el any di(v)uit [...]
(Text 2162)

- (40) Una noia visita uns amics, que no són a casa. Obre la porta un dels fills dels amics, que estan mirant la televisió.
{P2}- Hola:!/ encara no estan els meus pares/
{P1}- I què?/ aquí_ preguntant\ què tal?/ ia esteu mirant la tele?/
{P3}- Per què?/
{P1}- *Home* perquè ara us l'apago\ (Text 2098)

c.2) Canvi d'interlocutor: el vocatiu indica que l'emissor canvia d'interlocutor o selecciona un receptor diferent entre els seus interlocutors, com s'esdevé en (41), on el presentador parla primer amb Antoni i després s'adreça a Fidel, un altre concursant.

- (41) Primera part del programa concurs «Pasta Gansa» de Catalunya Ràdio.
{P1}- [...] *Antoni*- tu seràs el tercer concursant d'avui aquí al Pasta Gansa\{F-P4}
(*Música*)
{P1}- Molt bé\Fide:\ com estàs?\{F-P2}
{P2}- Molt bé\ (Text 2158)

c.3) Canvi de tema: el vocatiu encapçala un canvi de tema de conversa.

(42) Entrevista radiofònica al pirotècnic valencià Brunchú.

{P2}- És (l)ò(g)ic no? (l)a oferta de— de— de— demanda no??/

{P1}- Sí sí\i: *senyor Juan José Brunchú*\ a vostè des quan li agrada el foc?\ (Text 6065)

c.4) Recuperació torn: amb el vocatiu, el receptor inicia una intervenció amb la qual recupera un torn o reestableix un intercanvi amb algun interlocutor.

(43) Mitjançant un xat, dues noies de Girona es comuniquen amb un noi de Barcelona, a qui no coneixen.

«Tele spirit», «:—»

«a nuria ferrer», «(privat) *Núria* ets aquí?»

«nuria ferrer», «(privat) *Jaume* quina please?» (Text 2186)

En síntesi, els vocatius tot sovint tenen una funció estructuradora que fonamentalment es vincula a l'obertura o al tancament del text i a la distribució de torns de parla (inici, canvi d'interlocutor, canvi de tema o recuperació de torn).

8. CONCLUSIÓ

Els vocatius, paraules perifèriques i «prescindibles» gramaticalment, aporten una gran quantitat d'informació contextual, relacionada sobretot amb els rols discursius que adopten emissor i receptor i amb les relacions de proximitat o de llunyania que s'hi estableixen. Bona mostra d'això és el fet que, coneixent els vocatius d'un text, podem fer hipòtesis sobre el gènere a què pertany (per exemple, *senyoria*, *senyor jutge*, etc. ens indiquen que es tractarà molt probablement d'un judici; *amor meu*, *xata*, etc. ens fa pensar en un conversa o una carta informals). En aquest sentit, cal destacar que donen més informació els noms comuns que els noms propis, cosa del tot normal tenint en compte la diferent naturalesa lèxica d'aquests dos tipus de noms.

Els vocatius són indicadors d'ancoratge textual que, més que identificar el receptor (apel·lació pura), indiquen la relació (social, afectiva, etc.) que s'estableix entre l'emissor i el receptor. A més, tot sovint compleixen una funció estructural, relacionada amb el fet que l'apel·lació al receptor, en textos poligestionats, el convida a prendre la paraula. Estructuralment, s'usen sobretot com a marques d'obertura o de tancament textual i com a senyals de distribució de torn de parla.

Des del punt de vista categorial, els vocatius poden ser noms propis o noms comuns. El nom propi, el vocatiu més freqüent, és la forma prototípica d'apel·lació. El nom comú caracteritza el receptor quant a trets relacionals respecte de l'emissor, com són el parentiu o la relació afectiva o social o bé quant a trets classificadors, com són la professió o l'edat. D'altra banda, hem diferenciat les fórmules de tractament, que poden incloure nom propis o bé noms comuns caracteritzadors. Si els noms propis i els noms comuns vocatius constitueixen marques de cortesia positiva, quan s'integren en fórmules de tractament indiquen cortesia negativa. Cas a part, és el del pronom *tu* usat com a vocatiu no referencial en funció de marcador discursiu, de manera semblant a com actuen alguns noms comuns.

Des del punt de vista sintàctic, l'aspecte més rellevant del vocatiu és la posició (isolada, inicial, intermèdia o final) i el fet que amb freqüència es combina amb marcadors discursius (sobretot, salutacions, comiats i interjeccions pròpies). La posició i la combinació es relacionen amb la funció estructural dels vocatius.

Tant el tipus com la freqüència d'ús dels vocatius tenen a veure amb el tipus d'intercanvi comunicatiu del text: de l'esfera individual, social o institucional. Quant als tipus, les fórmules de tractament apareixen en intercanvis institucionalitzats i, en menor mesura, en els socials. Per contra, els vocatius que no inclouen fórmules de tractament no apareixen en els intercanvis institucionalitzats i tenen una presència molt més important en l'intercanvi individual que en el social (gairebé el triple). Pel que fa a la freqüència, la major part de vocatius apareixen en textos d'intercanvi individual, mentre que són molt poc freqüents en els intercanvis institucionalitzats, on, a més, es concentren en gèneres molt concrets, com els judicis o els debats parlamentaris.

Igual com altres elements on la força pragmàtica predomina sobre el significat literal, els vocatius estan sotmesos a canvis de significat i processos de canvi de categoria (gramaticalització). Així, un nom comú com *collega* pot usar-se com a vocatiu en dos sentits: literal, i aleshores entendrem que els interlocutors són companys de feina, o no literal, i aleshores interpretarem que els interlocutors són joves que usen aquesta denominació com a marca de solidaritat i d'identificació grupal. D'altra banda, hem vist com un adjectiu com *petita* pot convertir-se en la denominació normal d'una persona i, per tant, canviar de categoria (adjectiu → nom propi). Aquest procés de canvi de significat i de vegades de categoria (adjectiu → nom) o de subcategoria (nom comú → nom propi) és un dels més normals en la formació d'antropònims i es constata a través de l'ús dels vocatius.

En síntesi, els vocatius presenten un gran interès des del punt de vista de l'anàlisi pragmàtica i manifesten una relació entre els aspectes formals (tipus d'elements usats, posició, combinació, entonació) i els d'ús, com a elements que s'associen amb la cortesia i la imatge, d'una part, i amb l'estructura textual, de l'altra.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni M. / Francesc de B. MOLL (1983): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca: Moll.
- ALONSO-CORTÉS, Ángel (1999a): «Las construcciones exclamativas. La interjección y las expresiones vocativas», dins Bosque & Demonte (eds.), vol. 3, 3993-4213.
- ALONSO-CORTÉS, Ángel (1999b): «El vocativo», dins *La exclamación en español. Estudio sintáctico y pragmático*, Madrid: Minerva, 133-154.
- ARTIGAS, ROSA / BELLÈS, Joan / GRAU, Maria (2003): *Tipotext. Una tipologia de textos de no ficció en el paper de l'emissor*. Vic: Eumo. Direcció General de Política Lingüística.
- BADIA, Antoni Ma. (1994): *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BASSOLS, Margarida (2000): *Les claus de la pragmàtica*, Vic: Eumo.
- BAÑÓN, Antonio Miguel (1993) *El vocativo en español. Propuestas para su análisis lingüístico*, Barcelona: Octaedro.
- BELLÈS, Joan (1999): «Saber donar informació», dins Artigas, Rosa *et alii*, cap. 2.

- BOSQUE, Ignacio & Violeta DEMONTE, eds. (1999): *Nueva gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid: Espasa-Calpe.
- BROWN, Penelope & Stephen C. LEVINSON (1978): «Universals in language usage: Politeness phenomena», dins Goody (ed.), 56-290.
- BROWN, Penelope & Stephen C. LEVINSON (1987): *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press.
- BÜHLER, Karl (1934): *Teoría del lenguaje*, Madrid: Alianza, 1985.
- CALSAMIGLIA BLANCAFORT, Helena & Amparo TUSÓN VALLS (1999): *Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso*, Barcelona: Ariel.
- COULTHARD, Malcolm (1977): *An Introduction to Discourse Analysis*, Londres: Longman.
- CUENCA, M. Josep (1996): *Sintaxi fonamental. Les categories gramaticals*, Barcelona: Empúries.
- CUENCA, M. Josep (2002): «Els connectors discursius i les interjeccions», dins Solà *et al.* (coords.), vol. 3, Sintaxi, cap. 31.
- CUENCA, M. Josep & Marta TORRES (en premsa) «Usos de *de hombre/home* y *mujer/dona* como marcadores del discurso en la conversación coloquial», *Signo y Seña*, Buenos Aires.
- DGPL = Direcció General de Política Lingüística/ Rosa Artigas, coord. (1999) *Habilitats comunicatives. Una reflexió sobre els usos lingüístics*, Vic: Eumo.
- FILLMORE, Charles (1975): *Santa Cruz Lectures on Deixis, 1971*, Cambridge: Indiana University Club.
- GOFFMAN, Erving (1959): *La presentación de la persona en la vida cotidiana*, Madrid: Amorrortu-Murguía, 1987.
- GOFFMAN, Erving (1967): *Interaccional Ritual: Essays on Face to Face Behavior*, Nova York: Garden City. [Trad. cast.: *Ritual de la interacción. Ensayos sobre el comportamiento cara a cara*, Buenos Aires: Tiempo Contemporáneo, 1970].
- GOODY, Esther, ed. (1978): *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HAVERKATE, Henk (1994): *La cortesía verbal. Estudio pragmalingüístico*, Madrid: Gredos.
- HICKEY, Leo (1991a): «Comparatively polite people in Spain and Britain», *Association for Contemporary Iberian Studies* 4.2, 2-6.
- HICKEY, Leo (1991b): «Surprise, surprise, but do so politely», *Journal of Pragmatics* 15, 367-372.
- HICKEY, Leo (2000): «Politeness in translation between English and Spanish», *Target* 12.2, 229-240.
- KOTSCHI, Thomas *et al.*, eds. (1996): *El español hablado y la cultura oral en España e Hispanoamérica*, Madrid: Iberoamericana.
- LABORDA, Xavier (1996): *Retórica interpersonal. Discursos de presentación, dominio y afecto*, Barcelona: Octaedro.
- LUNA, Carmen de (1996): «Calidades gramaticales y funcionales de las interjecciones españolas», dins Kotschi *et al.* (eds.), 95-115.
- NAVARRO ERRASTI, Pilar *et al.*, eds. (2000): *Transcultural Communication: Pragmalinguistics Aspects*, Zaragoza: Ambar.
- PAYRATÓ, Lluís (2002): «L'enunciació i la modalitat oracional», dins Solà *et al.* (coords.), vol. 3, Sintaxi, cap. 3.
- PORTOLÉS, José & Ignacio VÁZQUEZ ORTA (2000): «Mitigating or compensatory strategies in the expression of politeness in Spanish and English? 'Hombre'/'mujer' as politeness discourse markers revisited», dins Navarro Errasti *et al.* (eds.), 219-226.
- PRIETO, Pilar (2002): «Entonació», dins Solà *et al.* (coord.), vol. 1, cap. 11.

- RIGATUSO, Elizabeth M. (1987): «Dinámica de los tratamientos en la interacción verbal: preparación y apertura conversacionales», *Anuario de Lingüística Hispánica*, Universidad de Valladolid.
- SOLÀ, Joan *et al.*, coords. (2002): *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona: Empúries.
- TORRES, Marta & M. Josep CUENCA (en preparació): «La gramaticalització de *hombre/home* i *mujer/dona* com a connectors».
- VAN DIJK, Teun (1983): *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*, Paidós: Barcelona.

CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ DELS TEXTOS (extrets de DGLP/Artigas 1999: 308)

Pauses: s'assenyalen amb la barra descendent

- a) breu: \
- b) mitjana: \\\
- c) llarga: \\\\

Grups tonals seguits de pausa

- a) Entonació ascendent o descendent: *Li ho diràs* \

Però les preguntes i les exclamacions porten, a més, els signes d'interrogació (?) i exclamació (!)

- b) Entonació sostinguda: *Li ho diràs* _

Trencaments, vacil·lacions: amb el senyal --

- a) de grups tonals: *Si penses-- si penses que no vindrà*
- b) de paraules: *Pen-- penses que no vindrà; d'a-- d'aquesta*

Recobriments o encavalcaments: entre claudàtors

S'escriuen un damunt de l'altre:

- A.- *Marta*, [*vine*]
- B. - [*Què vols?*]

Talls de torn de paraula o frases inacabades: amb el senyal #

- A. - *Diu sempre* #
- B. - *No m'ho repeteixis!*

Mots o fragments no intel·ligibles: amb el senyal **XX**

Converses paral·leles: entre els senyals { }

Allargament de so: amb dos punts

- a) simple (:): *intenta:r resoldre, intenta:r fer*
- b) prolongat (::) / (:::): *va, vine::, vine:::*

Els sons que en la pronunciació se suprimeixen, se substitueixen o s'afegeixen es posen entre parèntesis: (*a*nem; *congres*(s)os; *premi*(t)). D'altra banda, també s'han posat entre parèntesis sons que corresponen a trets dialectals.

RESUM

En aquest treball, ens ocupem d'una de les marques més explícites de la presència del receptor en el text: el vocatiu. Els vocatius, paraules perifèriques i «prescindibles» gramaticalment, aporten una gran quantitat d'informació contextual, relacionada sobretot amb els rols discursius que adopten emissor i receptor, i amb les relacions de proximitat o de llunyania que s'hi estableixen. Per al nostre estudi, partim de l'anàlisi dels vocatius apareguts en un corpus de textos de no-ficció classificats segons el tipus d'intercanvi (esfera individual, social i institucional). Estudem els vocatius separatament segons que siguin noms propis, noms comuns o fórmules de tractament. Seguidament, els analitzem des del punt de vista sintàctic (posició i combinació) i des del punt de vista pragmàtic, vinculant-los a la cortesia i a l'estructura textual.

MOTS CLAU: vocatiu, apel·lació, receptor, cortesia, fórmules de tractament.

ABSTRACT

In this paper I analyse one of the most explicit markers for the presence of the reader in the text, namely the vocative. Vocatives, which are peripheral and unnecessary words from a grammatical point of view, contribute to the contextual information, particularly regarding the discourse roles of the speaker and hearer and the proximal or distal relationship between them. To describe the behaviour of these words, I have analysed the vocatives that appear in a corpus of non-fiction texts classified according to the type of exchange (individual, social and institutional spheres). The vocatives are described considering whether they are proper nouns, common nouns or forms of address. They are analysed syntactically (position and combination) and pragmatically, relating them to politeness and to the text structure.

KEYWORDS: vocatives, appellative force, hearer, politeness, terms of address.